

TÖRTÉNELMI LECKE

1974-ben folytattunk először szociológiai vizsgálatot a szakmunkásképzésről, majd 1994-ben megismételtük a kutatást.† Mindkét alkalommal interjúkat készítettünk harmadéves szakmunkástanulókkal az ország különböző településein, és ezek során megkérdeztük a gyerekek véleményét a társadalommal és a politikával kapcsolatos kérdésekről. Talán tanulságos lehet az olvasók számára, ha az interjú-részletekből olyan válogatást adunk közre, amiből kitűnik, hogyan gondolkoztak ill. vélekedtek a környezetükről és a politikáról a húsz évvel ezelőtti és a mai 17 évesek.

1974

- *Szoktatok-e politikáról beszélgetni?*
 - Engem a politika nem érdekkel, nem is beszélék senkivel róla, az ügyse változtatna semmin.
 - *Min kellene változtatni?*
 - Semmin. Jól van minden, ahogy van. Aki szerencsés, az ügyis boldogul.
 - *Ki a szerencsés?*
 - Akinek sok pénze van és szép felesége. Ilyen maszekok, meg akik följebb jutottak magasabb posztra.
 - *Te hova akarsz eljutni?*
 - Ha művezető lennék, az jó lenne nekem.
 - *Akkor szerencsés lennél?*
 - Én így is szerencsésnek érzem magamat. Megvan nekem ami kell, nem nélkülözök. Van egy jó szakmám, akármi jön, az mindig szakma marad.
 - *Beléptél a KISZ-be?*
 - Eleiben azt mondták, hogy kötelező belépni. Aztán azt mondták, hogy mégse kötelező. De már mindegy volt, mert már beléptem. Két forint a bélyeg egy hónapra, azt megveszem, és kész. KISZ-gyűlés nem volt minálunk, azt nem tartottak, úgyse ment volna el senki. Volt egy bál, azt a KISZ-titkár szervezte, de arra se ment el jóformán senki.
- (lakatos tanuló, fiú)*
- *Szerinted érdemes szakmunkásnak lenni?*
 - Szerintem érdemes, mert mi lenne, ha mindenki tanulna, és nem dolgozna senki. Mondjuk eddig nem, de most kezd a szakmunkásoknak is kibővílni a látókörük. Most már ilyen politikai dolgokról is beszélnek, és pénzben is kezdik őket jobban megfizetni. A rádióban

† A kutatásokban *Csákö Mihály, Fehérvári Anikó, Liskó Ilona és Tót Éva* vettek részt.

hallottam tegnap, hogy éppen a szakmunkástanulóknak az üdültetéséről volt szó. Vagy például a lakáshoz jutásban a szakmunkások inkább előnyben vannak, mint a szellemi dolgozók. Most már kezdik megoldani, hogy a szakmunkások is törjenek előbbre, mert rájuk is szükség van.

(esztergályos tanuló, fiú)

– *Kinek megy jól manapság?*

– Annak, akinek van befolyása a magasabb szervezeteknél. Mert szerintem egy egyszerű melós ember, akinek nincsen semmiféle összeköttetése, az holtbiztos, hogy nem tud annyit elérni, mint egy olyan ember, akinek van valami magasabb összeköttetése. Hiába mondjuk, hogy szocializmus. Építjük, de még nem vagyunk ott, hogy mindenki egyenlő lenne.

– *Mit értesz az összeköttetés alatt?*

– Ezt úgy értem, hogy ha valakinek van egy ismerőse, vagy rokona, aki magasabb körökben dolgozik, az biztos, hogy előbb el tudja intézni a dolgokat, mint egy olyan ember, akinek nincs semmilyen összeköttetése. És ez egy olyan dolog, hogy szocializmusról meg egyenlőségről beszélnek, meg hogy a munkásoké meg a parasztoké a hatalom. Közben meg nagyon sokan visszaélnak ezzel. Aki tud, mindenki visszaél vele.

– *Szoktál politizálni?*

– Politizálni nem szoktam. Egyáltalán nem érdekel a politika. Hát mondjuk annyira nem érdekel, hogy bele is szóljak, dumáljak is róla. Mondjuk az érdekel, hogy háború van vagy béke, vagy hogy mi van a vietnami háborúval, de egyébként nem.

– *A KISZ-ben aktív vagy?*

– Ha egyáltalán elmentem KISZ-gyűlésre, akkor sem szóltam hozzá. De nemigen szoktam eljárni se. Mondjuk nem is volt olyan sokat megtartva. Mindig kevesen jöttek el, aztán abbamaradt az egész.

– *Elképzelhető, hogy be fogsz lépni a pártba?*

– Elképzelni el lehet, hogy én belépek a pártba majd, de viszont akkor nekem nyújtani is kell valamit. És ha én már nyújtok, akkor az már nem csak érdek. Teljesen még nem vagyok meggyőződve róla, hogy miért, de biztos be fogok lépni. Lehet, hogy csak azért, hogy egyszerűen párttag legyek. Jobb párttagnak lenni. Ha párttag vagyok, akkor bizonyos előnyökben van részem. Mondjuk ilyen is van benne. Az ember nemcsak ezért lép be a pártba, de ilyen is van benne.

– *A szovjetekről mi a véleményed?*

– Hát én úgy szovjetellenes nem vagyok, csak mint másoknak, nekem is az a véleményem, hogy mintha csatlósai lennének a Szovjetunióknak, az alárendeltjei. Ez egy olyan dolog, hogy mi nem dönthetünk mindenben úgy, ahogy akarunk. Beeszlőnek ők is. Szerintem a fiataloknak általában az a véleményük, hogy mi közülük van hozzá. Azért, mert főlzabadítottak bennünket, azóta, mint a gyerekekkel, úgy bánnak velünk. Meg tudnánk lenni nélkülük is ugyanúgy, mint más országok, mint a jugók, pl. Mért van nekünk arra szükségünk, hogy itt simogassanak bennünket? Mert nem vagyunk elég erősek ahhoz, hogy változtassunk rajta. Engem egyébként nem érdekel. Ha engem békén hagynak, akkor nem érdekel.

(lakatos tanuló, fiú)

– *Hol helyezkednek el a szakmunkások a társadalomban?*

– Elég jó a szakmunkások helyzete. Szóval nincsenek úgy elnyomva, mint egy kapitalista társadalomban.

– *Ki van fent és ki van lent?*

– Azt hogy lent és fent, azt szerintem két értelemben lehet venni, mondjuk anyagilag és szellemileg. Mert ha szellemileg nézzük, akkor a szakmunkások tényleg eléggé lent vannak. A szellemi dolgozók, értelmiségiek már fentebb, szóval a fenti helyeket foglalják el. Hát

általában mindenki törekszik arra, hogy tanuljon, és így fentebbi osztályokba lépjen. Szóval osztályoknak nem lehet nevezni, csak rétegeknek.

– *Mi jut eszedbe a politikáról?*

– Országok közötti kapcsolatok, meg ilyesmi, más nem. Egyáltalán nem értek a politikához.

– *KISZ-tag vagy?*

– Elsőben, amikor följöttem ide Pestre, akkor beiratkoztam a KISZ-be. Azelőtt még nem tudtam semmit a KISZ-ről, azt hittem, ez csak egy szervezet, amiben tagdíjat kell fizetni, semmi más nem lesz. Közben már kiderült számomra, hogy ez a fiatalok gondjaival és a problémáival foglalkozik. De nálunk a kollégiumban nem volt komoly a KISZ-munka. A nevelők nem vették túl komolyan a KISZ-t.

– *Mit csinál a szakszervezet?*

– A szakszervezet az olyan szervezet szerintem, ahol fizetik a tagdíjat, és más kedvezmény nincs. Én csak annyit vettem észre, hogy ötven százalékos utazási jegyet biztosítanak a tagdíjak ellenében. Mondjuk más intézkedést a szakszervezet által nem vettem észre.

– *Nem foglalkozik a munkások problémáival?*

– Hát én nem tudom, hogy foglalkozik-e a szakszervezet a munkások problémáival, mert én még nem tapasztaltam. Szóval nem hallottam egy szakmunkástól sem, hogy valamilyen ügyét elintézték volna. Nekem is voltak problémáim, de azokat megpróbáltam általában magam megoldani, vagy a tanárokkal elintézni. Tulajdonképpen nem is tudom, hogy mi az, hogy szakszervezet. Így a gyűjtőnevét tudom, de hogy milyen problémákkal foglalkozik, azt nem.

(csőszerelő tanuló, fiú)

– *Mi a véleményed a magyar politikáról?*

– Az, hogy mi nem akarunk háborút, és békében akarunk élni, az szerintem helyes. Az is helyes, hogy el vagyunk kötelezve a Szovjetunióknak, mert ő a katonai hatalom, és ő őrzi a békét. Ez eddig rendben is van. Csak a fiatalok azért elégedetlenek, mert annyit hallják, hogy így a Szovjetunió, meg úgy a Szovjetunió. Ha ennyit hall valamiről az ember, akkor megunja.

– *Mit gondolsz a gazdasági helyzetről?*

– Mivel nagyon kevés munka áll a termelés mögött, ill. a pénz mögött, gazdasági téren is vannak problémák. Igaz, hogy sok segítséget kapunk a KGST-től. Van, amiben jó nekünk ez a KGST, de van, amiben hátrányos. Szóval nem mi kapjuk meg a javát. De nemcsak ez a baj, hanem az, hogy nálunk nem dolgoznak rendesen. Nem dolgoznak nálunk az emberek. Úgyis tudják, hogy nem tehetik ki őket az utcára, mert mindenkinek dolgoznia kell, és megkapja a fizetését. Mért van az, hogy a nyugati államokban olyan jól dolgoznak? Mért van az, hogy 15, vagy még több százalékkal többet tudnak dolgozni? Szerintem nálunk nagyon kevesen dolgoznak. Az eltartók és az eltartottak aránya nagyon megbomlott. Nagyon sok az eltartott. Pl. egy munkás három adminisztrátort tart el. Ez azért van, mert mindenki jól akar élni és mindenki fehér köpenyt akar viselni. Ez így van. De emellett, hogy én is ezt akarom, én azt is akarom, hogy munka álljon mögötte.

– *Szoktál politizálni?*

– Politizálni nem szoktam. Ebben a témában nagyon könnyen ráhúzzák az emberre a vizes lepedőt. Szóval ezt nem szívesen csinálja az ember, és én se csinálom szívesen. Odaszólnak az embernek, hogy te, né dumáljál olyan hangosan. És igazuk van, mert beláthatatlan következményei lehetnek. És én nem is szoktam politizálni, csak nagyon kis, szűk társaságban. Még ha földobnak osztályfőnöki órán ilyesmit, akkor se. Nem akarnak a srácok se dumálni. Nem érdekli őket.

– *A KISZ milyen?*

– Névtelen. Én a munkahelyemen vagyok KISZ-tag. Ott nincs semmi. Megjelenés csak akkor van, ha valami buli van, kirándulás, vetélkedő, vagy ilyesmi. Akkor van KISZ. De ha mondjuk van valami fátylavívés, gyülekezés itt és ott, akkor másnap jönnek, hogy te sem voltál? Én sem voltam. Ott volt mondjuk egy előadó, meg még egy ember. Én sem szoktam elmenni. Különösebb jelentőséget nem tulajdonítok neki. Nem élek KISZ-életet. Nincs rá időm. Mondták, hogy lépjek be, hát beléptem. Nincs jelentősége.

– *A pártba be fogsz lépni?*

– Nem, mert ebből már tanultam nagyon sokat, beszéltem olyannal, aki meggyőződéses kommunista volt. Az elismerte, hogy vannak hibák, vele el lehetett ilyen dolgokról beszélgetni. És ez elgondolkotatott. Szóval nem lépek be a pártba.

– *A szüleid párttagok?*

– Nem. Nem egészen egyezik meg a véleményük a dolgokkal. De ők ezt nem szokták kinyilvánítani sehol sem. Ők csak nagyon szűk társaságban szoktak ilyesmiről beszélgetni. Nem politizálnak. Nekem meg még nincs véleményem a dolgokról, mert nem lehet. Még nincs hozzá elég tapasztalatom. Vannak emberek, akik beléptek a pártba, meggyőződésesek és nem meggyőződésesek. Olyanok, akik hisznek benne, és olyanok, akik nem hisznek. És ők vezetnek. Persze nem mindenki. Mert van, aki segédmunkás és párttag. Az nem vezet. De aki be tud kerülni, annak könnyebben megy minden. Az én szüleim nagyon megküzdöttek azért, amit elértek. Ők nem léptek be a pártba, pedig biztos, hogy nekik is könnyebben ment volna. Nem tudom, miért nem léptek be, talán politikai hitvallásuknál fogva nem akartak belépni. Én sem lépnék be a pártba, az biztos. Nem is fogok. Több beszélgetésem volt egy igazi kommunistával. És az az igazság, hogy a párt soraiban nagyon kevés ember van most, akinek van meggyőződése. Ez volt az ő véleménye is, és ez az enyém is.

(szerszámkészítő tanuló, fiú)

– *KISZ-tag vagy?*

– A KISZ-be tulajdonképpen muszáj volt belépni, mert hallottam, hogy akik nem léptek be, rosszul jártak. Úgy a munkahelyen, mint a honvédségnél. Olyan részletesen nem emlékszem rá, de biztos, hogy megvannak az eszközök arra, hogy kiszúrjanak azzal, aki nem lép be.

– *Milyen itt a KISZ-élet?*

– Na, ez röhej. Az van, hogy nem a suliban van a KISZ, hanem a gyárban. Év elején kaptunk egy papírt, hogy ezt és ezt a srácot javasolják KISZ-titkárnak. Olyan mindegy volt, mindenki megválasztotta, senki sem tudta, hogy ki az a srác. Aztán egyszer volt egy kis balhé, mert a gyárban van egy klubja, és az egyik szombaton elmentünk oda, és az egyik srác tisztára benyalt, de annyira, hogy elájult. Hát nem tudom, lehet, hogy azelőtt sose ivott, de akkor kikészült. Ott volt ez a KISZ-titkár is, és odajött, hogy ki itatta le ezt a srácot, hadd adjak neki egy pofont. Hát gondolhatod, hogy letámadtuk erre a szövegre. Mert először is, senki se itatta le a gyereket, másodszor, meg senki nem bírja az ilyen dumát. Aztán az lett, hogy bocsánatot kért tőlünk ez a KISZ titkár. Mi meg szépen bedőlünk neki, hogy milyen rendes hapsi, bocsánatot kér. Na, ez volt a bemutatkozás. Hétfőn aztán mindjárt jött, hogy na, srácok, lenne egy kis társadalmi munka. És attól kezdve minden héten volt társadalmi munka. El is mentünk, mert ígéretett rendszeresen, hogy ez lesz, az lesz, megyünk kirándulni. A végén meg semmi. Nem tudott a srác semmit elintézni, azt mondta, hogy nincs busz. Hát ez volt a legszebb. Buszgyárban dolgozunk, és akkor nincsen busz. Na, ezzel meghalt a KISZ-élet, legalábbis a mi csoportunkban. Azóta nem is próbáltak mozgósítani semmire.

– *Szoktatok politikáról beszélgetni?*

– Attól függ, hogy mit nevezünk politikának. Mondjuk amik így az újságban vannak, olyasmikről nemigen, mert engem az nem érdekel, el sem olvasom. De például most volt nálunk

Erdélyből anyunak az ismerőse, és ő mesélte, hogy ott kiszúrnak az ottani magyarokkal. Ha pl. bemegy a boltba és nem románul, hanem magyarul kéri a kenyeret, akkor nem adnak neki. Pedig az eladó éppúgy tud magyarul, mint ő. Hát ez disznóság. Ilyeneken elgondolkodik az ember.

– *A szüleid párttagok?*

– A szüleim nem párttagok. Apámnak, mint művezetőnek már voltak ebből kellemetlenségei, mert többször szóltak neki, de nem lépett be. Persze meg is kapta a magáét, mert jól ki lett vele szúrva. Volt neki valami újítása, és vagy tíz évig nem fogadták el. Egy jóakarója meg is mondta neki, hogy ha belép, a könyvével együtt megkapja az újítási díjat is. De apám nem lépett be. Viszont most két éve a külföldiek is érdeklődtek utána, és akkor muszáj volt a gyárnak elfogadni az újítását. Valaki jó nagy pénzt szakított le, de az nem az apám volt, mert ő csak ötezret kapott, és ennek a tízszeresét kellett volna kapnia. Szóval megsumákkolták a dolgot az elvtársak.

– *Té belépsz majd a pártba?*

– Nem, mert én egyrészt nem vagyok kommunista, másrészt szerintem csak olyanok lépnek be, akik előnyt várnak ettől. Mondjuk ha párttag, akkor azt hiszi, hogy ellophatja a gyárat. És tényleg nem is lesz belőle annyi baja se mint egy munkásnak, aki nem párttag és kivisz egy szőget a kapun. Tisztelet a kivételnek, de szerintem a legtöbb párttag visszaél azzal, hogy ő párttag. Ismerek egy művezetőt, aki párttag, és tényleg úgy viselkedik, mintha ő lenne az atyáuristen. Egész nap tépi a száját, azt visz ki, amit akar, és senki egy szót sem mer szólani. Van aki abból épít magának házat, hogy párttag. Hát ezzel járatják le szerintem ezt az egész izét, mert a legtöbb ilyen. És hallja az ember, hogy nyilatkoznak az ilyenekről a többiek, a pártönkvüliek. Szóval megvetik őket, de azért kussol mindenki, mert sose lehet tudni. Elég lehet egy szó és már a sitten találja magát.

(lakatos tanuló, fiú)

– *Kinek megy jól manapság?*

– Olyan konkrétan nem lehet megmondani, hogy kinek jó meg kinek rossz, mert egyenlőséget hirdetünk, és mindenkinek egyenlőnek kellene lennie. Persze van itt is, akinek jobban megy. Talán annak, aki szellemi munkát végez. Meg a vezetőknak, azoknak jobb. Ők csak kiadják a parancsot és kész. Habár igaz, hogy a felelősségük is sokkal nagyobb, de az már vele jár.

– *Általában politizáltak?*

– Nem.

– *A KISZ-ben sem?*

– Nem. Volt ilyen, hogy fölmerült a vietnami háború. De csak azt mondta mindenki, hogy ellenzi. Hát mást úgyse tudott volna mondani.

– *Kivel szoktál politikáról beszélgetni?*

– A nevelővel. Vannak ilyen foglalkozások a kollégiumban, hogy mi történt a politikában. Ezek elég unalmasak.

– *A barátaiddal sem beszéltek politikáról?*

– Nem, soha. Nem is nagyon érdekel, de ha a haverokkal vagyok, akkor abszolút nem jut az eszembe. Inkább nőkről beszélgetünk, hogy milyen nője van neki, meg hogy áll vele.

– *Milyen a KISZ nálatok?*

– Ha például meg kell szervezni valamit, akkor senki nem vállalja el a megszervezést. Én vagyok a KISZ-titkár különben. Hát nem valami fényesen megy a KISZ. Szóval nem úgy megy, ahogy elő van írva, ahogy kéne menni. KISZ-titkár csak most lettem harmadévben. Hát nem tudom. Megválasztottak. Elvállaltam, mert gondoltam, ha megválasztottak, akkor megpróbálom.

– *Miből áll a munkád?*

– Rendezvényeket szervezni, bélyegeket rendezni. Ilyeneket megszervezni, mint a szalagavató meg a ballagás, zenekart szerezni, ilyesmi. Hatan nem KISZ-tagok az osztályból, 28 közül.

– *Arra még nem gondoltál, hogy belépj a pártba?*

– Nem. Szóval úgy vagyok vele, hogy ha fölszabadulok, akkor a KISZ-ből is kilépek. Nem tetszik. Unom az egészet, a szervezést, meg mindent. Most már kezdem megunni. Elsőben még érdekelt, akkor még nem tudtam, hogy mi az. A KISZ a pártnak a kezdeményező szervezete. És nekem nem tetszik, abszolút.

– *A családotban van párttag?*

– Nincs senki, a rokonságban sem. Nem párttag senki. Lehet, hogy a párt alapvetően eltér a KISZ-től, sőt ez biztos. De nem tudom elképzelni, hogy milyen lehet. Nem tudom milyen, de semmi kedvem nem lenne hozzá.

– *A barátaid sem akarnak belépni?*

– Nem. Pedig jobb lenne, az biztos, mert a párttagoknak, azoknak van protekciójuk. De én nem lépnék be.

– *Mi a véleményed a Szovjetunióról?*

– Hát az biztos, hogy sok mindent kapunk tőlük, pl. Zsigulit. Szóval rengeteg mindent adnak olcsóbban, mint a többi ország. Talán már nagyon is el van túlozva az, hogy mindent a szovjetektől kapunk. Akármi van, az már biztos, hogy szovjet gyártmány, csak olyan cikk kerül forgalomba itt nálunk. Meg az, hogy rengeteg szovjet katona él itt Magyarországon. Kevesebb is elég lenne, vagy semmi. Nekünk is van hadseregünk. Azért mert fölszabadítottak, nem lehetnek örökké itt, nem? Rengeteg ételmet kell nekik adni, meg minden. Mert ha már annyian itt vannak, biztos, hogy nem kenyeret esznek egész nap.

(lakatos tanuló, fiú)

– *Mi a véleményed a szocializmusról?*

– Hát szerintem vannak emberi jogok. Tehát engem ok nélkül nem macerálhat senki. Jogom van és lehetőségem, hogy dolgozzak, és ezt meg is fizetik. Hát arról azért beszélhetnénk, hogy jól fizetik-e meg vagy sem, de hát én már ebben élek. Nem tudom azt tulajdonképpen, hogy amit csinállok, az mennyit ér, hogy pénzben mennyit ér. De ha másnak ennyit adnak ugyanazért a munkáért, én is csak ennyit kaphatok.

– *A munkát a kapitalizmusban is megfizetik.*

– Megfizetik, igen, de ott hajtás van, ott nincs félrenézés. És ha nem jól csinálja, bármikor kitehetik. Itt ilyen nincs. Ha jó melós, ha nem jó melós, el kell fogadni, mert neki is élnie kell. Itt létezik olyan, hogy humanizmus. Aki lusta, annak természetesen csökken a fizetése, de mégsem lehet kitenni.

– *A KISZ-be beléptél?*

– Nem, mert nem akarok játszani. Minek? Azért, hogy kommunista vagyok, nézzenek rám, kommunista vagyok? Van egy kis piros könyvem és elmegyek és különböző hülyeségekkel traktálnak. Ahol nem érzem jól magam, mért menjek oda? Ahogy hallom a dolgokat, nem valami jó a KISZ. Hát hogyha egy KISZ-vezető nem tudja nekem megmondani, hogy mi érdekem van abból, ha belépek a KISZ-be, vagy ha nincs is érdekem, mi jó származik abból, vagy mi az, ami lelkesítene abban, hogy én KISZ-tag vagyok, akkor minek? Akkor én mi a francnak lépjek oda be? Hát ne haragudj! Itt is volt KISZ, a gyárban is van KISZ. És kérdeztem, hogy mesélj a KISZ-ről, mi az tulajdonképpen? Mondta, hogy hallgatnak előadásokat és néha közös programjuk van. Mondom, mi az, hogy közös program? Hát összejövünk, beszélgetünk. Ezek olyan dolgok, amit egy kis baráti társasággal, jó ismerősökkel is meg lehet csinálni. Akkor én most miért lépjek be a KISZ-be? Nevetséges.

– *A KISZ tagságnak semmi előnye nincs?*

– Nincs. Ugyanúgy neki is hiányzik az, ami nekem hiányzik, és az van neki is, ami nekem is megvan.

– *A szakszervezetbe hogy léptél be?*

– Még talán annak se vagyok a tagja. Van róla könyvem, de nem érdeklődtem. Ez úgy van, hogy egy illetőnél vannak a könyvek, neki adom a pénzt, ő veszi a bélyeget, és ő ragasztja be. Egyszer láttam a könyvemet, de nem foglalkozok vele, nem érdekel. Szakszervezeti beutalót még nem kaptam, hát mire föl kapjak? Van ott más ember, aki jobban megérdemli.

– *A pártba be fogsz lépni?*

– Nem valószínű. Főlöskéges. Félek attól, hogy politikailag elkötelezem magam. És nem akarom. Ha én egyszer azt mondom, hogy nem foglalkozok politikával, akkor az így is lesz. Annak ellenére, hogy mindenhol megjegyzem azt, hogy szocialista nézetű vagyok, tehát feltétlenül hazafinak tartom magam, és ha valami probléma van, akkor az országot megvédem. De kommunistának azért nem tartom magam. Talán nem értem még el azt a színvonalat, hogy azt mondhatnám, hogy kommunista vagyok. Nem azért, mert ők olyan magas színvonalúak, hanem mert annyira közösségi gondolkodásúak. Szóval nekem inkább van saját gondolatom, saját birtoklási vágyam. Nem tudnék olyan közösségi lenni, mint ők.

– *Ismersz párttagokat?*

– Ismerek. A papám munkatársait például. Hát róluk, mint kommunistákról megvan a véleményem. Mert annak ellenére, hogy kommunista, túl sokat iszik az illető, pedig elég magas funkcióban van. És annak ellenére, hogy felesége és gyereke van, a nők terén is hallottam egyet-mást róla. Szóval egy kommunistától mást várna az ember.

– *Mi a véleményed a szovjetekről?*

– Hát én nem tudom, én ezt csak hallottam, hogy itt ülnek a nyakunkon. Hát valóban itt vannak. De szerintem bizonyos fokig szükséges is, hogy itt legyenek. Valószínű, hogy ha elmennének, akkor rögtön előjönne az ilyen kapitalista propagandák, mint 56-ban. Habár sokkal okosabbak a mai fiatalok, minthogy bedőljenek ilyen marhaságoknak. Szerintem a legtöbb ember híve a szocializmusnak.

(szerszámkészítő tanuló, fiú)

– *Érdekel a politika?*

– A politika nem érdekel. Hát mondjuk a saját problémánk, ennek az országnak a problémái érdekelnek, meg az európai helyzet. De hogy az amerikaiak mit csinálnak Vietnamban, az nem túlságosan érdekel. Az apámmal szoktunk úgy politikáról beszélgetni. Hogy a Szovjetunió jelenléte milyen biztonságot ad Európának, hogy tényleg lehet békés építőmunkát folytatni. Mert tényleg a világon akármerre néz az ember, mindenütt folyik valami háború. A Szovjetunió nagyon sokat tesz azért, hogy itt béke legyen. Meg gazdaságilag sem tudnánk létezni nélküle. KGST, Gagarin-hőerőmű, stb. Én meg vagyok elégedve ezzel a politikával. Mert ahhoz képest, hogy mi volt régen, most a munkásoknak is jó. Csak az értelmiséghez és a parasztokhoz viszonyítva rosszabb. Hát persze lesz nekik még jobb is, mert most már elterjednek ezek az automata gépek és lassan megszűnik a nehéz munka.

– *KISZ-tag vagy?*

– Nem vagyok KISZ-tag. Nem tudom miért. Pedig mondták, hogy iratkozzam be, de én nem iratkoztam be. A szakszervezetbe, abba beiratkoztam. Azért, mert ha van üdülés vagy ilyesmi, akkor kedvezményt adnak. Hát a KISZ komolytalan. Nincs neki jelentősége. Én még nem láttam olyan különösebb tevékenységüket. 10–15 KISZ-tag van az egész osztályból. Tulajdonképpen ők csak azért léptek be, hogy mégis legyenek. Pl. volt olyan, akit agitáltak, hogy lépjen be. Jól van, belépek, a 2 Ft-ot kibírom. Pedig ennek, hogy csak fizessen, nincs semmi értelme. Mert azt el is fagyaltozhatná.

– *A pártba be akarsz lépni?*

– Elképzelhető, hogy belépek majd a pártba. Hát pl. az apám 45 óta párttag. Végig párttag volt, 56-ban egyébként semmi zúríje nem volt neki. Most párttitkár helyettes ott, ahol dolgozik. Két éve kapott munkaéremrend bronz fokozatot. Szóval kitüntetések, meg minden. Ilyen téren ő nagyon aktívan foglalkozik a dolgokkal. Ő is mondta már, hogy lépjek be a pártba. 45-ben ő azért lépett be, mert mondták neki, hogy érdemes. Most elkezdődik egy új korszak, építőmunka, meg minden. Hát jó, belépett. Aztán 56-ban volt ez az ellenforradalom, akkor elég rossz volt a kommunistáknak. De ő tényleg szereti ezt csinálni. Járt a marxista egyetemre is, meg minden. Hát mondta nekem, hogy jó dolog ez, hidd el. Hát mondom, jól van, lehetséges, hogy én is belépek. Mert van előnye ennek szerintem. Számít az iskolai felvételnél is. Juttatásban is hamarabb részesül az ember, pl. fizetésemelésben, ilyesmiben. A lakásépítésnél is számít. Szóval érdemes belépni. A KISZ-be is érdemes, csak az nem olyan szervezeten csinálja. Mondjuk az nem olyan komolyan foglalkozik a dolgokkal. A KISZ-nek is vannak előnyei, csak nem annyira, mint a pártnak, mert a párt komolyabban foglalkozik az egészszel. Magasabb szinten.

(lakatos tanuló, fiú)

– *Szokatok politikáról beszélgetni?*

– Mi nem politizálunk. Esetleg a bátyám elbeszélget a szomszédokkal erről-arról. De hogy hova megy a Brezsnyev, meg mit tárgyalnak itt meg ott, meg a parlamentben, ilyenek nem érdeklik őt. Engem meg még annyira sem.

– *Milyen nálatok a KISZ?*

– Most volt ez, hogy a KISZ-titkárt szabályosan lemondatták, mert folyton izéltek vele. Szervezett valamit, egy kirándulást, egy ünnepélyt április 4.-ére és utána egy bankettet, és nem sikerült. Akkor őt szúrták le, pedig nem ő volt a hibás. Mert arról ő nem tehetett, hogy kevesen mentek el. Akkor volt az is, hogy egy csomóan nem fizettek KISZ-bélyeget, és abból is neki lett kellemetlensége. Amikor szólt, hogy na, fiúk, miért nem veszitek meg, akkor megint csak rátámadtak, hogy fogja be a pofáját, magyarul. És most aztán lemondott. Viszont nincs aki elvállalja helyette, és most kezdenék visszacsinálni az egészet. Szerintem neki igaza volt, de viszont én nem avatkozok bele. Én se vállalnám, az biztos. Különösebben nem vagyok vele jóban, mert olyan srác, hogy különösen elsőben mindig ment a tanárokhoz, hogy ez azt mondta, az meg ezt. Árulkodott, magyarán.

(lakatos tanuló, fiú)

– *Szerinted kiknek megy a legjobban manapság?*

– Szerintem a vezetőknek. Több a keresetük. Nem mondom, van rajtuk sok felelősség, de azért mégis azoknak a legjobb. Nálunk pl. a művezetőnek nincs olyan sok alapja, de kapja a csoportvezetői pótlékot, és akkor kapja a három hónapokénti jutalmat, mi meg várhatjuk, hogy mikor kapunk jutalmat. Hát ő dolgozni nem dolgozik.

– *KISZ-tag vagy?*

– Soha nem voltam KISZ-tag. Nálunk senki se az. Az osztályunkban van két KISZ-tag, a többi egy se. Hívtak, de mondtam, hogy nem megyek. Szóltak is érte, hogy kevés a jelentkező, de nem kérdezték meg, hogy miért nem lépek be.

– *Ismersz párttagokat?*

– Ismerek egy párttagot, a főnökömet. Mondjuk annyiból van neki előnye, hogy kevesebbet van a családjával, mert sok értekezletre kell mennie. De én azért nem lépnék be a pártba, mert engem nem érdekel a politika. Mert ha párttag vagyok, akkor csak kell foglalkozni vele. Hát nem mindegy nekem sem, hogy mi történik az országban, de úgy vagyok vele, hogy azért van ott a miniszter, azért vannak ott a helyettesei, meg azért vannak a különböző

főnökök és megbízottak, hogy ezt elintézzék. Nem teljesen mindegy, hogy hogyan intézik, de engem hagyjanak békén.

(lakatos tanuló, fiú)

– *Milyen társadalmi különbségeket tapasztalsz?*

– Szóval nálam nincs olyan, hogy aszerint nézem az embereket, hogy hova járnak. Jó, hogy ez valamit számít, mert aki ipari suliba jár, az ipari munkás lesz. A legritkább, hogy innen kerül ki a srác és később valami fejes lesz. Ilyen máma nincs. Régebben, úgy húsz éve azt hiszem volt olyan, hogy négy általánossal is lettek gyárigazgatók. De viszont az sem volt jó, és meg is szűnt. Máma egyetemem kell végezni, csak úgy futhat be valaki. De viszont itt a legtöbbször nincs ahhoz szuflája meg esze, hogy innen még középiskolába menjen, és onnan még egyetemre. Én se megyek, az biztos, pedig tudom, hogy csak úgy lehetnék valaki.

– *Kivel szoktál politikáról beszélgetni?*

– A barátaimmal szoktam politikáról beszélni, néha én csitítom őket, mert ők még reakció-sabbak, mint én. Ők még azt sem ismerik el, hogy nekünk jót tettek az oroszok azzal, hogy fölszabadítottak. Volt olyan, hogy az egyiküket úgy kellett lecsillapítani, mert mentünk az utcán és látott orosz katonákat, de aznap már harmadszor. És hát érthető, hogy egyszerűen szemet szűrt neki, hogy mért vannak itt. És a srác elkezdett ordítani, hogy kifelé, ruszki! Még az is elképzelhető, hogy becsukják ilyesmiért.

– *Miért zavarták őt az orosz katonák?*

– Először is az a helyzet, hogy a srác nősilni akar, de nincs lakása, és hallott már róla, hogy nálunk egész lakótelepek vannak fönntartva az oroszoknak. Másodsorban tényleg sokan vannak. Ha csak az orosz laktanyákat számítja az ember, az is majdnem minden városban van, és ezeket mi tartjuk fenn. Lehet vagy másfél millió orosz katona itt. Ez nem biztos, de így hallottam. Hát azért ennyi embert eltartani, ez nekünk csak hátrányos lehet. És még azt is hallja az ember, hogy ezt visznek ki, azt visznek ki, de hogy mit kapunk helyette, azt nem lehet annyira tudni. Mert jó, hogy van egy KGST, de ki tud abba belebeszélni, pl. egy magunkfajta? Én nem mehetek el sehová, hogy azt mondhassam, hogy ne az oroszoktól hozzuk be a TV-t, hanem pl. a japánoktól, vagy sehonnan, mert nekünk is van elég. Szóval ilyesmibe nem lehet beleszólni. Jó, én nem is akarok, de esetleg van aki akar, és annak se lehet. Ezeket a haverjaimmal szoktam megbeszélni. A múltkor a történelemtanárnak is mondtam, de nem volt semmi. Azt mondta, hogy ilyen gyerekes hülyeségekre nem fog válaszolni. Ez nem volt szép tőle, mert valami á-t vagy b-t kellett volna mondani neki, szerintem.

– *Másról is esett már szó történelem órán?*

– Most pl. a szovjet-magyar kapcsolatokról volt szó, és azóta neveznek bennünket reakciós osztálynak. Persze csak hárman-négyen szólunk hozzá a kérdéshez, a többieket nem is érdekli, hülyék is hozzá, és esetleg nem is mernek megszólalni, mert félnek. Mi elmondtuk, hogy nem tetszik nekünk ez az egész a szovjetekkel, mert mindenütt dicsőítjük őket, de nem biztos, hogy igaz az, amivel minket etetnek, hogy ott olyan magas az életszínvonal. Mert már beszéltem olyannal, aki ott járt, és azt mondta, hogy akkor már itt százszor jobb, a nyugatról nem is beszélve. Az biztos, hogy bármit mondanak a kapitalizmusról, milliószor jobban élnek ott az emberek, mint mi. A másik meg az, hogy miért vannak itt az oroszok? Elvégre azt mondják, hogy Magyarország független.

– *KISZ-tag vagy?*

– Persze, hogy KISZ-tag vagyok, ez nem is kérdés. Ez nem annyira érdekes, mert a KISZ nem foglalkozik annyira az ilyen kommunista elvekkel. Éppen csak, hogy van. Ez csak annyira kommunista dolog, hogy én is tudom képviselni, pedig én tényleg nem vagyok

lalkes híve ezeknek a dolgoknak. A KISZ az olyan, hogy meg lett mondva, hogy be kell lépni, de szerintem itt csak röhög mindenki az egészen.

– *Milyen nálatok a KISZ-élet?*

– Például most nincs is az osztálynak KISZ-titkára. Volt egy ellentéte az osztállyal, és egyszerűen lemondott. Ennek már jó pár hónapja, de észre sem veszi senki. Azért mondott le, mert mindenki lenézte az osztályban, és egyszerűen füttyültek rá. Szóval ő azt akarta elhíttetni magáról, hogy ő az okos. Az volt a helyzet, hogy a bizonyítványa, tényleg úgy 4-es körül mozgott, de arról nem volt szó, hogy tényleg okos volt. Igaz, hogy nem jött a suliba tők készülletlenül, de viszont a tanárok, ha senki másnak, de neki biztos egy jeggyel jobbat adtak mindenből. Hát ugye a KISZ-titkárnak példát kell mutatni, akkor is, ha hülye. Ő ezért lett négyes. De szerintem az nem érdekelt senkit, hogy ő neki milyen a bizonyítványa. Viszont ő olyan volt, hogy óra alatt is felállt, hogy tanár elvtárs, ez meg ez nem készült, és én kötelességemnek érzem... stb. Szóval nem csoda, ha utálta mindenki.

(lakatos tanuló, fiú)

– *KISZ-tag vagy?*

– Most a KISZ-titkár helyettese vagyok. A KISZ-szel az van, hogy itt jóformán csak a vezetőség csinálja a KISZ-munkát. A többi csak legfeljebb a bélyeget veszi meg, de még egy taggyűlésre se képesek eljönni. Hárman vagyunk, a titkár, én, meg az agitpropos, és mi csinálunk mindent. Most is volt munkásmozgalmi vetélkedő, arra is én mentem el. Most 13-án lesz szakszervezeti vetélkedő, ilyen fölszabadulási marhaság, azon is én leszek a KISZ-küldött. Hát most mindjárt vége a sulinak, már nem is érdemes velük foglalkozni. De tavaly is volt olyan, hogy taggyűlés, meg volt beszélve, hívtunk vendéget is, ilyen politikai beszámoló lett volna, és senki se jött el. Nem volt kötelező, hát mind egytől egyig, mentek amerre láttak. Ketten voltunk ott a titkárral. Hát nagy leégés volt, azt gondolhatod. Akkor volt olyan, hogy menjen más is ilyen vetélkedőre. Ki volt adva neki ilyen gépelt anyag, hogy fel tudjon készülni. November hetedike volt, azt hiszem. Hát jön a hapsi, hozza a tagkönyvét, hogy ő nem vetélkedik, ő inkább kilép. Nahát ilyenek. És hiába ám a szöveg. Pedig nemcsak mi, hanem a nevelőnk, aki párt-KISZ-vezető, ő is szövegel rengetegét, de hiába.

(műköves tanuló, fiú)

1994

– *Milyen a helyzet most Magyarországon?*

– Most jelenleg Magyarországon egy nagy rakása szemét van. Borzalmas egy ekkora szemétdomb, mint Magyarországon.

– *Mire gondolsz?*

– Ahhoz képest, hogy szavaztunk az MDF-kormány ellen, semmi nem változott, csak hogy most SZDSZ van meg MSZP. De amióta MSZP van, azóta az árak egyfolytában ugyanúgy emelkednek, semmi nem változott.

– *Te már voltál szavazni?*

– Én már voltam, most voltam először, és az MSZP-re szavaztam, de csalódtam, mert nem csináltak semmit, és lassan már egy fél éve kormányon vannak. Januárban emelkedik a benzin, hat forinttal, elmennek a francba, a fizetések meg ugyanúgy nem emelkednek, mint eddig. Nem tudom mennyi most az átlagbér, de kiszámoltuk, hogyha mondjuk 20 ezer Ft az átlagbér, akkor a 20 ezer Ft-ból nem lehet megvásárolni csak valami kétszáz liter benzint, pl. míg más országokban egy fizetés 1000 liter benzint ér, esetleg 3000 litert. Hogy kenyér-

ből ez hogyan van, azt nem tudom, nem számoltuk ki, de ott is hasonló a helyzet. Tehát kevés, alacsony a fizetés, és minden drága.

– *Politikával mennyire szoktál foglalkozni?*

– Nem szeretem, nem értem, nem megy a fejembe, hogy miért nem csinálnak már valamit. Ha meglátom a tévében a Parlamentet, kapcsolom el, ha más nincs, kikapcsolom. Nem szeretem, mert egyrészt én nem értem a ő felfogásukat, miért csak a saját érdekük fontos nekik. Mert ők dumálnak, hát persze 100 ezer Ft-os fizetéssel én is könnyen dumálnék. Hogy így kéne csinálni ezt meg úgy kéne azt. Hát persze, de a jó magyar polgár örül, hogyha 25-öt, 30-at hazavisz, és akkor mire kifizeti a rezsit, a kaját, mindent, jó, ha marad neki havonta 5 ezer Ft. Kitalálták pl. a kocsira ezt a kötelező súlyadót, mert minden hülyeséget kitalálnak. Igaz, hogy ilyen Németországban is van, csakhogy ott fizet az illető havi hetven márkát, de keres 15 ezret. Itt meg fizet 5 ezer Ft-ot a 25 ezerből.

– *Van olyan politikai irányzat, amit nem tudsz elviselni?*

– Nem tudom, annyira nem foglalkozom velük, nem ismerem az irányzatokat. Nekem az se tetszik igazából, ami Amerikában van. Igaz, hogy istentik, de nem minden jó, ami ott van. Talán Svájc, az oké. Mindenki jól él, nem lehet látni csóró embert, ott mindenkinek megvan a lakása, az autója. Mert annyi kell, egy lakás, meg egy kisebb autó is hogy a családnak ne kelljen mindig buszozni, ha mennek valahova kirándulni. Nem azt mondom, hogy Mercedes, Volvo vagy valami ilyen drágább, csak valami kisebb. Mondjuk a magyaroknak egy Lada, de ma már azt is drága fenntartani.

– *A vallásról mi a véleményed?*

– Nem szeretem, mert nagyon erősen érződik, főleg a katolikusoknál, hogy vizet prédikálnak de bort isznak. Mondogatják, hogy így meg úgy a szerénység, ők meg kapzsik, orrba-szájba vesznek vissza mindent. Az se jó, hogy nálunk mindenféle szekta működhethet. Most már, ahogy a TV-t bekapcsolom, tuti, hogy minden nap van valami vallási műsor. Az embernek be akarják verni a fejébe, hogy te is legyél ilyen vagy olyan.

– *Te magadat milyennek tartod?*

– Én pogány vagyok, nem is vagyok megkeresztelve. Talán akkor fogom sajnálni, amikor nem lesz templomi esküvőm. De nekem ne erőlködjön ott a pap. A nővéreméknek volt templomi esküvője, a pap összevissza erőlködött, egy órát beszélt a saját családjáról, szóval borzalmas volt. Nem szeretem ezt a vallási részt.

– *A cigányokkal mondtad, hogy nincsen bajod. De mi van a skinheadekkel?*

– Az már egy bonyolult téma, mert nem értem, hogy mi az istent akarnak elérni. Azt kéne ott is megszorogatni, aki kitalálta ezt az egészet. Van nekem egy skinhead ismerősöm, akivel én nagyon jól eldumálok, de ha nekem elkezd beszélni arról, hogy így a cigányok meg úgy, akkor kösz, nekem belőled elég volt. Ez nekem nem kell. Az osztályunkba is jár egy gyerek, aki félig skin. De én ezt elítélem, és nem értem, hogy miért kell egy cigányt megverni. Mert ugye a cigány hív egy bandát, a skin is hív egy még nagyobbat és akkor gyere, játsszunk egy ideig. Ennek nincs értelme. Szóval szerintem hülyék a skinheadek, és jellemző rájuk, hogy nem egyedül járnak. Ha egy skinhead megy az utcán és megy egy cigány is, akkor nem köt bele a cigányba. Nem valószínű, az nagyon ritka. De ha két skinhead megy és egy cigány, akkor biztos, hogy belekötnek. Ha több skinhead megy, akkor is biztos. Mert a cigányok szerintem kevésbé durvák, mint a skinheadek. A skinheadek mindenképpen ártanak, tehát ez itt a dolog nyitja, afrikaiakat meg mindenkit bántanak. Miért kell bántani őket, a mieink is látnak külföldön. A skinhead ismerősömtől megkérdeztem, hogy figyelj, akkor arról mi a véleményed, hogy a mieink is tanulnak kint Amerikában, Afrikában? Arra mit mondasz? Csak nézett rám. Hát ezért tartom őket hülyének. Nem tudnak gondolkozni, inkább isznak, kábítóznak.

- *Ez mennyire jellemző szerinted a te korosztályodra?*
- Az ivás az sajnos eléggé jellemző. Vannak idült alkoholisták is elég sokan az én korosztályomban. A kábítószerrel nem tudom, mennyire jellemző, még egy füves cigivel se találkoztam eddig, tehát még csak a kezembe se volt. Igaz, hogy tudtak volna nekem hozni füves cigit, de mit kezdjek vele, én nem dohányzom

(lakatos tanuló, fiú)

- *Mi a véleményed a magyar társadalomról?*
- Szóval ez már majdnem olyan, hogy a magyar majdnem kisebbség lesz Magyarországon.
- *És kik a többség?*
- Mindenfélék. A cigányok, a románok. De nekem egyedül a cigányokkal van gondom. Engem ilyen, hogy néger, vagy sárga nem érdekel, csak ne cigány legyen.
- *Miért van gondod a cigányokkal?*
- Volt már összetűzésem egy-kettővel. Ilyen kisebb konfliktusok. Szóval nem szeretem őket. Undorítóak. Tényleg olyan lenézni való nép.
- *Lenézni való? Miért?*
- Mert megnézi az ember például a házát. Olyan házban lakik, amelyiknek összedől a fala például, aztán kinn áll a ház előtt a legújabb Mercedes. Lopnak, csalnak, hazudnak, ölnek. És akkor még fel vannak háborodva.
- *A magyar emberek szerinted nem csinálnak ilyet?*
- Csinálnak, de meg lehet nézni, hogy mikor van egy magyar embernek 10–15 gyereke, aztán otthon fekszik, kapja a segélyt, és annyi pénze van, mint a szemét. Ilyen egy sincs fehér, vagyis magyar emberben.
- *Miért van ez így szerinted?*
- Azért, mert lusták.
- *De akkor honnan van pénzük?*
- Lusták, dolgozni nem akarnak, a pénz meg kell nekik. Szóval azért bármit megcsinálnak. Lopnak, csalnak, hazudnak, ölnek.
- *Amikor összetűzésed volt a cigányokkal, hogyan történt?*
- Pénzt akartak. Odajöttek, pénzt kértek. Fogtam magam, aztán eljöttem onnan, mit csinálhattam volna, egyedül voltam.
- *És ha nem vagy egyedül?*
- Akkor nekiindulunk.
- *Már volt ilyen, hogy megvertetek valakit?*
- Nem, idáig még nem volt. Csoportos összetűzés még nem volt.
- *Ki szimpatikus a magyar politikusok közül?*
- Egyik sem.
- *Ismered egyáltalán őket? Szoktál nézni tv-híradót?*
- Nem. Nem is érdekel. Abszolút nem. Csak földedegesen magam. Néha hallom egy-két hülyének a szövegelését, de abszolút nem érdekel. Ha szavazhattam volna, akkor sem mentem volna el.
- *Kire szavaztak a szüleid?*
- Az MSZP-re.
- *Szerinted ez jó döntés volt?*
- Semmivel sem jobb, mint a többi. Sőt majdnem még rosszabb lesz így.
- *Miért lesz rosszabb?*
- Azért, mert mindegy, hogy kire szavaztak volna, abszolút mindegy, ugyanazt csinálja mindegyik. Ezzel az országgal már nem tudnak mit csinálni.

- *Olyan rossz helyzetben van?*
 – Persze. Nem értek hozzá, nem értek a politikához, de az ember azért csak megnézi, hogy mióta bejött ez az új kormány, már negyedszer emeltek benzinárát.
- *Mi a véleményed a skinheadekről? Vannak itt Győrben?*
 – Persze. Osztálytársam is volt az egyik, mondjuk azt kirúgták, vagyis elment.
- *Amiatt rúgták ki, hogy skinhead volt?*
 – Nem járt suliba. Sokat lógott.
- *Nem azért, hogy balhéban volt benne?*
 – Nem. Mondjuk volt balhéja is, kettő. Tömeges garázdaság miatt volt a rendőrségnél.
- *Pontosan mit csinált?*
 – Nem tudom, nem találkoztam vele.
- *Te jóban voltál vele?*
 – Jóban voltam.
- *Amiatt, hogy skinhead, vagy egyébként is?*
 – Nem amiatt. Én normálisnak tartottam. Jóban voltam vele, csak a végén mondjuk már nem volt normális, mert olyan hülyeségeket, abszurd dolgokat csinált.
- *Lehet, hogy valaki először csak a kutyákat bántja, aztán az embereket is.*
 – Nem, én az állatokat sosem bántom. Csak embert. De az emberből is csak a cigányt.
- *De a cigány ugyanolyan ember, mint a többi.*
 – Nem ugyanolyan.
- *Miért?*
 – Mert nem ugyanolyan, mert egészen más.
- *Több, kevesebb?*
 – Kevesebb.
- *Mi lenne, ha egyszer kikidítanák az európai emberek közül, hogy mit tudom én, a barna szemű ember nem olyan ember, mint a többi. Akkor te mit csinálnál?*
 – Mit csinálnék? Hát ez éppen olyan, mint amilyen Hitler volt. Hogy ő azt mondta, aki nem szőke, kék szemű, árja, azt ki kell irtani.
- *Szerinted ez így helyes?*
 – Nem. De a cigányok akkor is undorító népek. Maximálisan eltérnek az európai emberektől, még az afrikaiaktól is.
- *Azt tudod, hogy hány embert elpusztítottak a II. Világháborúban ilyesmi miatt?*
 – Hát sokat. Az volt a baj, hogy a zsidókat pusztították.
- *Szerinted a cigányokat kellett volna.*
 – Hát persze.
- *A cigányok közül is sokat megölték.*
 – Meg.
- *Úgy gondolod, hogy a cigányokat szigorúan kellene büntetni.*
 – Megérdemelnék. Nem mindegyik, mert tényleg, van köztük kivétel, de nem sok. Végül is abban is benne van a cigányvér. Jó, van olyan srác köztük – végül is nem ismerem, csak hallottam róla –, aki amikor egy roma gyerek, meg egy magyar gyerek verekedett, a magyarnak segített. Holott ő is roma volt. Szóval van egy-kettő, akad, de nem sok, nagyon kevés van.
- *Szoktál-e ezekről beszélgetni a tanárokkal, vagy a kollégiumi nevelőkkel?*
 – Nem.

(autószerelő tanuló, fiú)

- *Mi a véleményed a magyar társadalomról?*
 – Szerintem nem jó. Széjjelszúrták az egész országot.
 – *Ki?*
 – Hát a Parlamentben mindent eladtak. Emiatt van a sok munkanélküli. Külföldi cégek vették meg. Olyan, mintha csak fél Magyarország lenne meg. Minden külföldi kéz alá került.
 – *Politikával mennyire foglalkozol?*
 – Semennyire. Nem foglalkozok vele. Kikapcsolom, ha az van. Nem szeretem. A híreket meg szoktam nézni, de kikapcsolom pl. ha parlamenti napló van.
 – *Melyik párt szimpatikus neked?*
 – Azt nem tudom.
 – *El tudod mondani, hogy milyen pártok vannak a parlamentben?*
 – FIDESZ, MDF, MSZP, Kiszgazdapárt, Kereszténydemokrata Párt.
 – *Ki az a politikus, aki neked szimpatikus?*
 – Nem muszáj, hogy jó politikus legyen?
 – *Aki Neked szimpatikus.*
 – Nem tudom, jelenleg a legjobb fickó a Torgyán.
 – *Miért szimpatikus?*
 – Lehet rajta egy kicsit röhögni is, mindig olyan hülyeségeket ad elő, ami tök fölösleges. Ezt a kormányt akarja megbuktatni.
 – *Más?*
 – Nincs.
 – *Mi a véleményed a bőrféjúk és a cigányok közötti ellentétéről?*
 – Ezt se nagyon szeretem. Nem tartom jónak. Cigányok közt is van jó, meg rossz is. Nem lehet, hogy ez cigány, no-most verjük meg. Felgyújtották a házukat egy cigány családnek, csak azért, mert nem tetszett a viselkedésük, nem tetszett, hogy cigányok. Ez hülyeség.
 – *Igazat adsz a cigányoknak vagy a bőrféjúeknek?*
 – Egyiknek sem.
 – *Mi a véleményed a vallásról? Jársz-e templomba?*
 – Első áldozó meg bérmálkozó is voltam, de csak azért, mert volt ez a lehetőség, hogy hamarabb el lehetett végezni. Hiszek benne valamennyit, de...
 – *Jársz templomba?*
 – Nem. Régen jártam de már nem.
 – *Mit kellene megváltoztatni a politikában, hogy jobb legyen a társadalom helyzete?*
 – Fizessék meg jól az embert, hogyha jól dolgozik, persze, csak akkor. Ne volna ennyi munkanélküli, ne zárának be ennyi gyárat, vagy ha be is zárják, tudnának valami mászt biztosítani. Jó volna, ha volna munkahely mindenkinek.
 – *Mi a véleményed a menekültekről?*
 – Elég baj az szegényeknek.
 – *De hogy itt Magyarországon befogadják őket.*
 – Ezt se tartom valami jónak. Mindenkit beengedünk, aki jön. Hány ország van, ahová be se engedik őket. Nem is akarnak elmenni innen. Itt akarnak letelepedni. Én nem engedném be őket. Lehet, hogy ha mi volnánk ilyen helyzetben, én is odamennék. De amíg nem, nem tudom. Jó, addig, míg lecsitul a háború, jöjjenek, de utána vissza is menjenek, ne maradjanak itt a nyakunkon.

(kereskedő tanuló, fiú)

- *Van-e szimpatikus párt vagy politikus számodra?*
- Amikor voltak a választások, akkor a FIDESZ-nek szorítottam, mert ők a fiatal demokraták pártja, de egyikkel se vagyok kibékülve. Akkor én még nem voltam szavazóképes. Szorítottam nekik, ötödik helyre kerültek. De ezzel a Horn-politikával se értek egyet, minden jót ígért. Jó, nehéz gazdasági helyzetben vette át az országot, nehéz neki, de azért valamit kéne neki is nyújtani.
- *Melyik politikust tudod név szerint megnevezni?*
- Horn Gyula. Meg a Kisgazdák elnöke, Torgyán.
- *Ki az, aki szimpatikus neked?*
- Hirtelen nem tudom, de a FIDESZ elnöke, most hirtelen nem tudom a nevét.
- *Orbán?*
- Viktor? Igen, valami ilyesmi. De végül is nem szimpatikus célra megy ez a politika, egyáltalán nem értek velük egyet.
- *Tudod, hogy most milyen politikai pártok vannak a parlamentben?*
- A FIDESZ volt az ötödik helyen, az SZDSZ, azt hiszem...
- *Melyik kormánypárti, melyik ellenzéki?*
- Nem tudom.
- *Kik vannak még a parlamentben?*
- Kisgazdapárt, FIDESZ, SZDSZ, MDF, MSZP. Többet nem tudok.
- *És ki vezeti ezeket a pártokat?*
- Horn Gyulának a pártja, a Szocialista Párt.
- *Nem tudsz rokonszenves politikust mondani?*
- Nem. Hát a múlt rendszerben, akkor még egypártrendszer volt, de szerintem jobb volt az élet a kommunista időben, a Kádár-időszakban. Még kisebb voltam, de a szüleim is azt mondják, hogy jobb volt. A Kádár az ilyen létszükségleti dolgokat, mint a kenyér, meg a tej, nem engedte felemelni. Itt Magyarországon per pillanat nagyon emelik ezeket az árakat is, mint a kenyér és a tej, ami fontos.
- *Ha szavázhatnál, most melyik pártra szavaznál?*
- Egyikre se.
- *Elmennél-e?*
- Nem. Mert úgyis tudom, hogy semmi jó nem fog kisülni belőle. Nem akarom az Antall-kormányt most lecsmárolni, de nagyon elrontották az ország helyzetét. Jöttek, hogy Magyarország most már önálló, pedig ez nem így van, mindent privatizálnak, mindent külföldieknek adnak el. Nem bízok már bennük.
- *Se az előző négy évben, se a mostaniban?*
- Nulla volt. Most még van három évük, ahhoz, hogy tudjanak valamit kialakítani, három év múlva majd meglátjuk.
- *Borúlátó vagy?*
- Semmi jót nem nézek ki. Ha ez az EXPO beütne, akkor az ország helyzete valamit lendülne. De ez még a 96-os évre tartozik, hogy beválik-e, vagy nem.
- *Mit rontott el az Antall-kormány?*
- Azt, hogy elkezdte a privatizálást, az országot jobban eladósította, mint a Kádár negyven év alatt. Én így tudom felfogni. Több adósságot szerzett, mint Kádár negyven év alatt. Lehet, hogy nincs igazam, de én ezt így fogom fel.
- *Melyik politikai párt az, amelyiket elutasítanál?*
- Kisgazdák. Magát a Torgyánt, a személyiségét, nem nagyon bírom elviselni. Hogy a Parlamentben miket szokott fölhozni, az borzalom.

- *A bőrfejük-cigányok kérdésben rokonszenvezel-e valamelyik oldallal?*
- Néha nem értek egyet a bőrfejűekkel, de néha igen. A cigányok között vannak nagyon jó cigányok, de vannak nagyon rosszak is. Némelyik ölni tudna. Meg tudná ölni a fehér embert. Régen volt ez a Kék fény, abból is kiderült, hogy mennyi cigány van, aki autófeltörés, betörés miatt ül. Ebből a szempontból meg tudom érteni a skinheadeket, hogy gyűlölik őket. De azért annyiban nem, hogy néha túlzásba viszik ők is. Jó, hát verjék el őket, de ne öljék meg.
- *Azzal egyetértesz, hogy időnként megverik őket?*
- De csak azt, aki megérdemli.
- *Ha mennek a bőrfejük az utcán és szembejön két cigány...*
- Lehet, hogy az a két cigány soha életében semmi bűnt el nem követett és azt verik meg. Ezzel nem értek egyet. Végül is, ki tudja megmondani első látásra, hogy ez most mit csinált.
- *Említetted, hogy vannak cigány barátaid.*
- Igen, vannak, itt Dabason, meg most, itt az osztályban is van egy cigány gyerek, nagyon jó haverom, nagyon jól kijövök vele, és az egész osztály is. Pedig van skinhead is az osztályban, de kijönnek egymással.
- *Miben nyilvánul meg az, hogy valaki skinhead?*
- Eleve ez a bőrfej, ez a kopaszág. Meg nem is tudom, hogy hívják a bakancsukat. Martens bakancs, bomber, öltözködési divat. Németországban a skinheadek ezt a műfajt jobban úzik, mint a magyar skinheadek. Amelyik itt nagyon menősködik, azt a magyar skinheadet egy német már ketté harapná. Ott már nagyon durvák. Olyan hegyomlás-emberek azok ott kinn. De itt van olyan barátom, aki nem is tudom hogy, de skinhead lett. Most elsős, és skinhead, de fogalma sincs, hogy ez mit jelent. Olyan kicsi, hogy bárki el bírja verni. Pedig, ha skinhead valaki, akkor már tudja is magát megvédeni, szerintem. Ha tényleg szükséges, védje meg magát, ne csak divatból legyen skinhead, mert aztán divatból jól megverik az utcán és az lesz az övé. Na meg most itt van ez a skinheadből kiágazott sky-os dolog, ezek is fajgyűlölők. Kopasz, de itt elől egy tincs van neki. Ő is gyűlöli a cigányokat, de már nem olyan mértékben verekszik. Szolidabb dolog ez a sky-os dolog. Az osztályunkban is van néhány, de van aki nem foglalkozik vele, csak divatból hordja úgy a haját.
- *Mi a véleményed a menekültekről? Romániából vagy Jugoszláviából? Be kell fogadni őket?*
- Hát igen, Magyarország mindenkit befogad, 90-ben, amikor kivégezték Ceausescut, ilyen ruhákat, ilyen segélycsomagokat küldtünk és mi volt a hála? Szinte meg akarnak támadni. Ezzel nem értek egyet, hogy, ó szegény menekültek, befogadjuk őket. Sajnálom őket, nem tehetnek arról, hogy be kell fogadni őket, de nem olyan mértékben kellene, ahogy mi csináljuk, mert mi elég hamar beengedjük őket. Németországban dolgoztam együtt jugoszlávval, oroszal, románval, de ott, annyit nem fogadnak be mint mink, de akit befogadnak, annak tudnak mindent biztosítani. Mondjuk az anyagi helyzetük nekik sokkal jobb, mint a mienk. De mi ennek ellenére befogadjuk őket. Bússzámra hozzák be őket.
- *Miért fogadják itt szívesen, Németországban meg nem annyira?*
- Fogalmam sincs. A német mindig olyan volt, fölsőbbrangú népnek képzelte magát, ez a két világháborúban ki is mutatkozik, és a mai napig is így van.
- *A magyar társadalomról mi a véleményed? Büszke vagy arra, hogy magyar vagy?*
- Büszke vagyok. Kinn voltam Németországban, nagyon szerettem volna hazajönni, kitör a honvágy az emberen. Én szeretem a hazámat, de végül is háborúba már nem nagyon mennék érte. Ez már a múlt, hogy elmentek az országért háborúzni. Bízom benne, hogy van egy pár okos ember, akik az ilyen dolgokat el tudják kerülni. A háborúzásnak semmi értelme nincs.

- *Az előbb szó volt arról, hogy katonának mennél.*
- Igaz, de én embert lelőni nem lennék képes. Nem tudnék. Még parancsot se tudnék kiadni arról, hogy lőni kell. A mai világban már a kiskatona is azt csinálná, hogy nem lőné le a másikat. A magyar ugyanolyan embert, mint ő. Végül is a parancs az parancs, ha az én életemen múlna, lehet hogy lelőném, de nem szívesen tenném.
- *Mi a véleményed a mai magyar társadalomról?*
- Nagyon meg van romolva. Semmi jót nem nézek ki belőle. Egyre rosszabb felé haladunk. Így tudományilag is, hogy a környezetet nagyon elrontjuk magunk felett, a saját bolygónkat pusztítjuk el lassan. A vallás szerint egyre inkább a rossz oldal felé megyünk. Itt van ez a sok sátánista dolog. Nagyon meg van romolva ez a társadalom. Nagyon ritka a tiszta ember már a fiatalok között is. Ha végignéznéd itt az iskolában, sok ember van, akiből nem sok jót néznél ki. Mirajtuk múlik most a jövő, és én ebből nem sok jót nézek ki. A skinhead dolog nagyon el fog fajulni, a fajgyűlölet, a sátánizmus, a csövesség...
- *Szerinted a skinhead-mozgalom terjed?*
- Terjedni fog.
- *Minek a hatására? Miben érzed, hogy erősödik?*
- Ezek egyre többen lesznek, lassan egyre többet kap el ez a hülyeség, hogy fajgyűlölő vagyok. Pedig semmi értelme nincsen. Mégis egyre jobban terjed, és akik majd most kezdenek felnőni, azokat is egyre jobban vonzza.
- *Melyik rétegeket kellene támogatni, kit kéne szigorúbban fogni?*
- Elsősorban az alacsonyabb rétegeket kéne támogatni, vannak eszesebb emberek, akik jól gondolkodnak, de nem bírják kifejtetni, mert a nagyobb körökben egyszerűen elnyomják őket. Lehet, hogy az alsóbbrendűek között valaki megoldást tudna találni, hogy most a társadalmi rendszer hogy lenne jobb. Úgy, mint a történelemben már sokszor volt rá példa.
- *Mit értesz alsóbbrendűn vagy felsőbbrendűn?*
- Gazdagok és szegények, pénzüleg, anyagilag.
- *Kit tartasz alsóbbrendű embernek?*
- Aki csóróbb. Mert azok között is vannak okos emberek, csak nem bírják kifejtetni, mert lassan manapság mindenhez pénz kell.
- *És kiket kéne büntetni?*
- A felsőbbrendűeket. Akik például a parlamentben ülnek.
- *Őket meg kéne büntetni?*
- Énszerintem. Nehezebbé kellene tenni az életüket, mert nagyon jól megy nekik az élet. Akik a létminimum alatt vannak, hogy szenvednek azért a kevés pénzért is, ők meg a 300.000 forintokat csak úgy veszik fel. Bent ülnek, semmi mást nem csinálnak, csak emelgetik a kezüket, nyomogatják a gombokat, meg valamit közbeszólnak és ez a teljes napjuk. Jó kis házuk van, jó kis autójuk. Őket jobban meg kéne fogni. Annyi fizetést nem adni, semmi esetre sem. Egyszerűen rontják az ország helyzetét. Egyszerűen nem veszik észre, hogy mennyire szegényedik az ország.
- *90 óta, a rendszerváltás óta hogy változott az ország?*
- A rosszabb irányba. A privatizálás akkor kezdődött, amikor az oroszok is kivonultak. Azt mondták, hogy jobb lesz a helyzetünk, de még sokkalta rosszabb lett, mint volt, amikor benn voltak.
- *Milyen köröknek lett rosszabb és milyen köröknek jobb?*
- Hát a munkásoknak egyértelműen rosszabb lett. Amikor egypártrendszer volt, akkora munkanélküliség nem volt, mint most. Van, aki ügyes és meg bírja forgatni azt a kevés pénzt, ami van, de a többségnek rosszabb.

– És kinek lett jobb a helyzete?

– Akinek volt valami kis tőkéje és át tudta ebbe az időszakba menteni. Ilyen például a Horn Gyula is. Azért ott volt a kommunista rendszerben is, és tessék, most is itt van mint elnök.

– Honnét szedték a pénzt, akiknek most jobb?

– Külföldről. Átmentették. Például itt vannak ezek az ötvenhatos dolgok. Sokan kimenekültek, meggazdagodtak, és most jönnek vissza a földért meg ilyesmiért. Evvel abszolút nem értek egyet.

– Miért?

– Mert van itt is sok olyan ember, aki szívesen megművelne egy kis földet, hogy a betevő falatja meglegyen.

– Mi az, amit máshogy kéne csinálni?

– Ha föl akarunk zárkózni Európához akkor elsősorban azokat a technológiákat kellene behozni. De nem így, ahogy nálunk csinálják. Hiába jön be a technológia, ha már semmi sem a miénk. Úgy kellene csinálni, hogy jöjjön be a technológia és mégis a magyaroknak maradjon meg a gyár.

(kőműves tanuló, fiú)

– Mit gondolsz a társadalomról?

– Hát, szerintem ennek a társadalmi rétegnek a legrosszabb, amiben én vagyok, meg a többi 18–19–20 éves. Kikerülünk a suliból, és akinek nincs annyi pénze, hogy tovább menjen, az mit csinál? Ha nincs otthon munkalehetőség, akkor munkanélküli lesz, kapja a hatezer forintot havonta, a szüleinél lakik. Neki is, a szüleinek is rossz, nem tud tovább menni. Mindenhol nagyon nagy a követelmény.

– Mi a véleményed a politikáról?

– A politikához nem nagyon értek, de mégis a legszimpatikusabb nekem az SZDSZ. Nem nagyon szoktam követni a dolgokat, nem olvasok újságot, nem nézek tévét. Nem is akarok belebonyolódni. Most még nem. Lehet, hogy később érdekelni fog, meg odafigyelek, meg beleszólok. De most még több gondom van, másokra kell figyelnem.

– Mi a véleményed arról, hogy ilyen sok menekült van itt Szegeden?

– Sajnálom őket, meg szánom, de nem tudok mit csinálni. Én nem. Szerintem be is kellene engedni őket, meg nem is. Óriási a munkanélküliség. Magyarországon is, nagyon sok szegény ember van, és még jön az a rengeteg menekült... Nem tudom megmondani, hogy mi lenne a helyes, mert nem lehet tudni. Ők is ugyanolyan emberek, mint mi, ugyanolyan értékes teremtmények, mint mi. Nem tehetnek róla, hogy idáig süllyedtek. Biztos, hogy nem. Inkább a hajléktalanokat itélem el. Mert nem igaz, hogy nem lenne valamilyen munka, még ha a leges-legutolsó is, amit el ne tudnának végezni. Meg ha meg akarnának változni. Ha látná a másik ember, hogy meg akar változni, hogy csinálni akar valamit, akkor biztos, hogy nem zárnák ki őket a közösségből. Biztos, hogy adnának neki valami munkát, vagy élelmet legalább, vagy helyet, ahol meg tud szállni, aludni tud. Az nem megoldás, hogy iszik, alkoholista lesz, és a padon alszik. Nem csinál semmit, csak megy a segélyért.

– A cigányokról mit gondolsz?

– Nekem nem volt soha semmi bajom a cigányokkal, sőt bírom is a cigányokat, de akik segélyért járnak, kocsmába járnak, azokat nagyon megvetem.

– A skinheadek?

– Hála istennek, nem ismerek skinheadeket, nem is volt ilyen ismerősöm, soha. Úgyhogy nem tudok erre mit mondani. Szerintem ez egy feltűnési viselkedés. Egy kitörési lehetőség. Azért csinálják, hogy kitörjenek, feltűnjenek, foglalkozzanak velük. Azok csinálják szerintem, akikkel nem foglalkoznak a szüleik, akikre ráhagynak mindent, látják egy héten

kétszer, mondjuk. Iskolába nem járnak általában. Lehet, hogy nem így van, mert nem ismerem őket, nem tudok róluk semmit, de nekem ez a véleményem.

– *Vallásos vagy?*

– Nem. Bár megbérmáltak, megkereszteltek, elsőáldozó is voltam, de nem, nem vagyok vallásos. A szüleim, a nagymamám... ő nagyon vallásos. Engem állandóan cipeltek a templomba kiskoromban, de én nem nagyon szerettem járni. Három vagy négy éven keresztül minden vasárnap menni kellett, és egyáltalán nem vált szimpatikussá. Azóta nem is megyek. Soha. Nem értek egyet azzal a vallással, amit hirdetnek a katolikusok. Hirdetik, hogy nem fontos a pénz, anélkül is boldog lesz az ember. De ebben a világban nem lehet boldognak lenni pénz nélkül szerintem. Anélkül nem lehet élni.

(szövő tanuló, lány)

– *Mi a véleményed a mai magyar társadalomról?*

– Hát tulajdonképpen, úgy nincsen véleményem, csak nem tetszik, hogy az emberek lopnak, csalnak, meg hazudnak, szóval ez elég rossz. Meg a légkör ami van, az nem tetszik, nem szeretem. Nagyon sokat járok Németországba, nem azt mondom, hogy ott jó a légkör, de például, nagyon tetszik az, hogy reggel az emberek, nem hét órára járnak dolgozni, és nincs hatkor tömeg a metrón, tele emberekkel. Hanem nyolc-kilenc órakor, beülnek egy kávézóba, elolvassák az újságot, megisszák a kávé, megesznek egy péksütemény, elmennek dolgozni. Délután a családjával van otthon. Ott van egy rendszere ezeknek a dolgoknak, itt nincs, itt mindenki lótfut rohan, mindenki lehajtott fejjel jár, mindenki a saját problémájával van elfoglalva. Nem látod az emberek arcán azt, hogy vigyorog, röhög, vagy örül valaminek. Inkább lehajtott fejjel, szomorúan bandukolnak az utcán.

– *Milyen igazságtalanságokat tapasztalsz?*

– Hát például, szegénység-gazdagság. Például, ha én nagyon gazdag lennék, akkor biztos, hogy segítenék a szegényeknek, nem is tudom hogy, de segítenék. Meg az ahogy bánnak az emberekkel. Azért mert ő szegény, azért még nem biztos, hogy rosszabb ember, vagy kisebb ember. Szóval ahogy megkülönböztetik az embereket, az nem tetszik.

– *Mi a véleményed a politikáról?*

– Semmi. Nem értek a politikához, nem is foglalkozok vele, egész addig amíg nem muszáj, nem is akarok.

– *Szoktál-e újságot olvasni, televíziót nézni?*

– Szoktam újságot is olvasni, tv-t is nézni, de az országházi híradót, vagy az országházi naplót, azt nem nézem meg.

– *Tájékozódni nem szoktál a politikáról?*

– Nem, mert teljesen felesleges azt hallgatni, hogy pl. az országházban arról döntenek, hogy a szegényekkel, meg a nyugdíjasokkal mi lesz. Aki dönt, az tudja, hogy neki van mit ennie, meg, hogy ő hova megy haza. Különben meg lopnak, csalnak, hazudnak. Amennyit elutazgatnak, meg ellopnak azt nyugodtan odaadhatnák a szegényeknek. Egyből nem kéne ilyen dolgokkal foglalkozni. Szóval egyáltalán nem érdekel a politika, mert csak felidegesítem magam.

– *Kiket ismersz a politikusok közül, kit tartasz a legjobbnak, a legrokonszenvesebbnek?*

– Egyiket sem, mert egyformák szerintem. Mindegyik egész mást mond, és egészen mást csinál. Itt ezt mondja, ott meg azt mondja, nem érdekel. Annyira nem érdekel, hogy nem is foglalkozom vele.

– *Ha szavaznál, melyik pártra szavaznál?*

– Az anyuék, meg a barátaink, ismerőseink miatt, én a Vállalkozók Pártjára akartam szavazni. Én is szeretnék vállalkozó lenni. Szóval, én rájuk akartam szavazni, de végül is a Köztársaság Pártra szavaztam.

– *Kiket utasítanál el mindenképpen?*

– Nem tudom, mert én nem is ilyen Országházat csinálnék, nem is így csinálnám a parlamentet. Én minden rétegből küldenék oda embereket, nem így, hogy most oda beülnek, és akkor ők döntenek. Hanem minden rétegből, mindenki képviselje magát.

– *Mi a véleményed a bőrfejúekről és a cigányokról?*

– Hát végül is köztük is van biztos, ugyanolyan jó ember, meg rossz ember, meg mit tudom én milyen. Én soha nem voltam fajgyűlölő, nem is leszek, mert minek. El is ítélem azt, hogy te cigány vagy és ezért ki vagy közösítve. Amikor az apu Erzsébeten dolgozott, ott nagyon sok cigány volt a környékünkön, de ilyen jó emberekkel ritkán lehet találkozni, mint akik ott laktak. Jó, nem putris cigányok voltak, mert azokat én se szeretem, de egy rendes cigány, aki ugyanúgy dolgozik, azt nem ítélem el, csak azért, mert ő cigány. Az anyu apukája egyébként zsidó volt, és őt el is vitték annak idején. Az anyut is nagyon sok megaláztatás érte, azért, mert ő félzsidó. Állítólag most rajtam ütközik ki, mert én hasonlítok legjobban a nagyapámra. Hogyha rám néznek, akkor abszolút nem vagyok zsidó típus, de előfordult, hogy valaki megtudta, meghallotta, és attól kezdve utált, hogy hülye zsidó vagyok. Hát ez hülyeség. Ugyanakkor első áldozó voltam, meg mit tudom én. De azt sem tagadom meg, hogy van bennem zsidó vér, mert miért tagadjam.

– *A bőrfejúekről mondj valamit.*

– Hát ezek hülye emberek, iszonyúan buták, ez egy olyan primitivizmus, hogy levágtatom a hajamat, és akkor verem a cigányokat, és én vagyok a bőrfejú. Hülye dolog, szerintem. Meg ezek a Fekete Lyukba járó kábítószerek, ezek mind olyan elvont hülye emberek, akik mind csak azért csinálják ezt, mert buták és gyengék. Nem tudnak mással kitűnni.

– *És a rendszerváltást hogy látod?*

– Szerintem egyre rosszabb a helyzet. Nem lett jobb semmivel.

– *Kinek lett jobb, és kinek lett rosszabb?*

– A gazdagoknak lett jobb, a szegényeknek rosszabb. Ez minden lépésnél így van sajnos, a szegények mindig csak szegényebbek lesznek, senki nem segít nekik, a gazdagok meg gazdagodnak. Hát próbálnak mindenféle adót, meg új adórendszert most. Valójában tisztára kiárusítják az országot, mindenhol nyugati cégek, nyugati ízé, minden. Kicsit lejjebb kellene adni a politikusoknak is, főleg nekik. Nem kell annyit utazni. De hát nem tudom, nem értek hozzá, nem is figyelem, nem érdekel. Én se tudok segíteni sajnos a szegénynek, és a gazdagtól sem tudom elvenni.

(kozmetikus tanuló, lány)

– *Milyen a mai magyar társadalom?*

– Eladták az egész országot, mindent kiárusítottak, most már minden külföldi tulajdonban van szinte. Nem tudom, hogy miből fog az ország talpra állni, hogyha minden forrást nyugati kézre adtak. Gazdasági válság van, az árak is nagyon emelkednek, elképesztő módon. Azt mondják, hogy a nyugati árakhoz igazodnak mindenben, de a fizetéseket, azokat nem emelik, azokban nem igazodnak a nyugati fizetésekhez. Megy a pénzvadászat, mindenki mindenáron a pénzt akarja. Ezért egyre több a maffiózó is most már Magyarországon. Itt van az ukrán maffia is. Jó dolog nemigen jut eszembe.

– *A politikáról mi a véleményed?*

– Nagyon sok hazugság van a politikai pártoknál. A választáskor ígértek fűt-fát, most meg teljesen az ellentétét csinálják. Konkrétan a Szocialista Pártra értem ezt, hogy fűt-fát ígértek. A többi ugyanezt csinálja. Abból, amit ígérnek, végül is semmit nem teljesítenek.

– *Melyik pártra szavaznál?*

– Hát, nem tudom. Igazából nem érdekel a politika. A politikai műsorokat nem nézem meg.

- *Honnan tájékozódsz?*
- Újságokból. Népszabadság, Kurír.
- *Milyen politikusokat ismersz?*
- A Horn Gyulát ismerem, aztán a Göncz Árpádot.
- *Ki a legszimpatikusabb?*
- A Göncz Árpád nekem a legszimpatikusabb. Nem tudom, miért. Lehet, hogy azért, mert olyan öreg. Nem olyan nagyképművelésű beszél.
- *Melyik pártra nem szavaznál?*
- A Szocialista Pártra. Ezt az orosz mintát, ezt soha nem szerettem. Nem értem meg, hogy a magyar társadalom nem tanult a történelemből, az államosításokból, meg az egész kommunizmusból. Pl. megígérték, hogy nem lesz tandíj, most mégis be akarják vezetni. Szóval ez az, amiért ellenszenves nekem a Szocialista Párt. A többiek meg komolytalan pártok, már úgy komolytalanok, hogy komoly programot még valójában nem tudtak megfogalmazni. Azt sem értem, hogy az árakat emelik, meg a benzinárakat, meg minden energiahordozó árát, de azt mondják, hogy az adósság egyre nő. Hát akkor ezt nem értem, hogy ez hogy van. Most is hallottam a rádióban, hogy újabb kölcsönt vettek fel. Hogy ezt a pénzt hová teszik, én ezt egyszerűen nem bírom megérteni. Én most már egy pártban sem bízom meg. Mindegyik megígér mindent, aztán kiderül, hogy semmit sem csinál.
- *Milyen változást tapasztalsz a rendszerváltás óta?*
- Rosszabb lett egyértelműen a helyzet azóta, szerintem. Az árak azóta emelkedtek ilyen mértékben.
- *Kinek lett jobb?*
- A magasabb beosztású embereknek, akik esetleg kft-t alapítottak. Azokból vannak az újgazdagok. Manipulációkat csináltak, a bizonytalan törvényeket nagyon könnyen ki tudták játszani. Ebből rengetegen meggazdagodtak.
- *Ti például rosszabbul éltétek, mint a rendszerváltás előtt?*
- Mi kábé ugyanúgy élünk. Csak én úgy érzem, hogy ez rossz. Túl sokat kell dolgozni. Régen az ember elment reggel dolgozni, este hazament, nyugodtan a családjával lehetett. Akkor is megkapta azt a fizetését, nyugodt volt, nem kellett félni, hogy most éheznek a család. Ma meg állandóan ide kell menni, oda kell menni, hogy meglegyen az embernek a pénze.
(autószerelő tanuló, fiú)
- *Mi az, ami jól megy, mi az, ami rosszul ebben a társadalomban?*
- Hát nem tudom, hogy mi megy jól, minden rosszul megy.
- *Mi az a minden?*
- Főleg ez a borsodi rész, itt minden csődbe megy. Rendesen ki vannak készülve az emberek, nem tudják, mi lesz. Szerintem ez az utolsó négy év nagyon lerombolta az országot. Eladták az egészséget. Az volt a rossz benne, hogy nem volt jó a kormány, ez az MDF kormány. Szerintem előtte nem volt rossz dolga ennek az országnak. Mindenki meg is élt, meg félre tudta tenni azt a kis pénzt vagy valamit, na de most már? Van aki nyolcvan óra túlórárt vállal és még úgysem tud megélni. Szerintem az MDF nagyon elrontotta az országot.
- *És melyik párt szimpatikus neked?*
- Az MSZP.
- *Miért?*
- Mert abban a régi emberek vannak, Horn Gyula meg a többiek. Régi pártvezetők vannak benne, már csak azért is szimpatikus.
- *Van olyan akire semmiképp nem szavaznál?*
- Van. Az MDF a FIDESZ, meg az ilyen új pártok, akik nem régen léteznek.

– *Miért?*

– Mert nem tudok rólu­k semmit, hogy kik ők, mit akarnak.

– *A FIDESZT miért nem választanád?*

– Mert az is olyan, mint az MDF. Mikor az MDF volt kormányon, akkor a FIDESZ volt a koalíciós pártja. Meg nem is értenek ők a politikához. Túl fiatalok hozzá.

– *Min kellene változtatni?*

– Szerintem először is a munkanélküliségen, meg az áremeléseken, meg még sok minden kéne, de legfőképp ezeken.

– *Szerinted kiket kellene támogatni?*

– Nem tudom. Az mozgássérülteket, meg a magatehetetlen öregeket, ilyesmiket. Jó, hát mondjuk azokat támogatják is, de nem nagyon tudják, mert arra sincs pénz. A munkanélkülieket nem kell támogatni, menjenek el dolgozni.

– *Mennyire megy ez könnyen?*

– Vegyük a cigányságot. Ott is van nagyon sok olyan, aki el tudna menni dolgozni. Felajánlják neki a munkahelyet, de ő inkább otthon marad, mert kapja azt a nyolcezer Ft munkanélküli segélyt, vagy hétezer Ft-ot, és akkor sír, hogy neki milyen kevés pénze van. Meg hogy, nem tud megélni meg jaj olyan rossz megélni. Szerintem, ha elmenne normálisan dolgozni, akkor rögtön meg tudna élni.

– *Mi a véleményed a cigányokról?*

– Nem szeretem őket. Nagyon rossz tulajdonságaik vannak szerintem. Agresszívek nagyon, meg szóval olyan, mintha nagyon hülyék lennének.

– *Milyen értelemben?*

– Szóval úgy csinálnak, mintha nagyon hülyék lennének. Szerintem nem annyira hülyék, csak rossz a gondolkodásuk, a felfogásuk. Nem azt csinálják amit kéne. Inkább leszúrnak egy embert száz Ft-ért, mint hogy elmenjenek dolgozni. Szerintem Hitlernek volt igaza. Na jó; mondjuk én inkább a cigányokat vittem volna, mint a zsidókat. Jó, azért a cigányokat is elvitte, de olyan 70–80%-ban a zsidókat vitte el. Inkább a cigányokat vitte volna el... az összeset. Be se kellett volna őket engedni Magyarországra.

– *Neked volt konfliktusod velük?*

– Hát már volt egy párszor. Majdnem verekedtünk. Ők azt hiszik magukról, hogy ők felsőbbrendű lények. Ott vannak húszan a magyar meg egyedül, aztán keménykednek. De szerintem Magyarország nem cigányország, mert lassan már azt lehet róla mondani, hogy nem is magyar hanem cigányország, mert annyian vannak hogy, nagyon sokan.

– *És mi a véleményed a bőrfejúekről?*

– Hát szerintem az se jó, a bőrfejűség. Ők is különbnek érzik magukat, mint akárki. Ők se csak a cigányokat verik. Ugyanúgy megverik a magyart is. Szerintem ők is ilyen felsőbbrendűnek érzik magukat.

– *És ha csak cigányt vernének?*

– Nem sok mindent szólnék hozzá. Ámbár azért hallottam olyat, hogy nagyon elintézték a cigányokat. Négy-öt bőrfejú egy-két cigányt. Nem nagyon támogatnám őket akkor sem, de azért jobb volna, ha csak a cigányokat vernék.

– *Mi a véleményed a menekültekről?*

– Szerintem ők kényszerből jöttek ide. Annyira rossz volt ott a helyzet, mondjuk Romániában. Szóval kényszerből menekültek ide Magyarországra, hátha jobb lesz valamivel egy új országban, egy más országban. Hátha itt elől tudják kezdeni. Nekem ugyanannyit jelent, mintha nem lennének itt, nem zavarnak a menekültek.

– És ha nem kényszerből jönnek?

– Az az ő dolga szerintem. Hát üzleteljen, de csak olyan dologgal, amivel lehet. Ne a vállalatokkal üzleteljen, mert már így is teljesen el van adva az ország. Mondok egy példát: a sütőipart négyen vették meg 360 millióért. Az egész miskolci sütőipart piti pénzért. Az egyik barátom pék, ő mondta, hogy talán egy hónap alatt vagy két hónap alatt annyit termelnek, hogy abból kábé kijön a 360 millió. Magyarok vették meg. Hát készpénzben le is tették a 360 milliót.

(esztergályos tanuló, fiú)

– A rendszerváltás óta kiknek megy jobban az országban?

– Akik ilyen seftes munkát csinálnak, vagy valami olyan dologban vállalkoznak, ami most nagyon kell. Például most kezdenek bejönni ezek a nyugati kocsik, az autószerelőknek, azoknak biztos, hogy jól megy.

– Kiknek megy rosszabbul?

– Főleg a szakmunkásoknak. Ahogy elhallgatom, 13.000-ért dolgoznak, az nagyon kevés. Mondjuk egy családosnak, ha van két gyerek, és még a felesége is keres, akkor olyan 20-at kellene kapnia legalább. Plusz a családi pótlék.

– Mit kellene ahhoz tenni, hogy jobban menjenek a dolgok?

– Ez az egész politika valahogy nem nagyon tetszik nekem. Mert ezek a politikusok nem csinálnak semmivel sem jobbat, mint az előző rendszerben. Ahogy hallom, nem nagyon változott a vezetőség sem, csak az államfő. A szakmunkásoktól hallottam, azok azt mondták, hogy az azelőtti az sokkal jobb volt. Tehát a 90-es év előtti. Azt mondták, hogy nem volt ekkora az infláció. Ami fizetést kaptak, az nagyjából elég volt, nem úgy, mint most. Akikkel most dolgozom, azok 15–30-at keresnek (órabér), de a 30 az már a főnök. Nagyon nagy volt a létszámleépítés, tavaly több, mint 500 embert elbocsátottak.

– Min kellene változtatni?

– Ezt az egész nagy politikát meg kellene változtatni. Azt nem tudom hogyan, én nem értek hozzá, nem nagyon foglalkozom vele. De valahogy csak meg kellene állítani ezt az inflációt, a gazdasági életet jobbra tenni, fejleszteni, piacot keresni. Ilyenekre gondolok.

– Kiket kellene támogatni?

– A mezőgazdaságot. Úgy tudom, hogy Magyarország egy mezőgazdasági ország eredetileg. És úgy tudom, hogy ezt pont fordítva csinálják, először az ipart támogatják, azután a mezőgazdaságot. Ezt nem gondolom, hogy így kellene.

– A munkanélkülieket?

– Azt nem tudom, mert biztos van elég sok, aki kirúgatja magát, vagy leszámol, hogy most egy évig kapja a fizetést. Ilyeneknek nem nagyon adnék pénzt, de ezt úgy sem tudják kideríteni.

– A pártok közül kivel szimpatizálsz?

– Ez nem nagyon foglalkoztat. Ilyenekkel nem foglalkozom, mert szinte idegesít ez a túl okos beszéd, ahogy mindegyik beszél.

– Ha lehetne szavazni, kire szavaznál?

– Nem mennék el. Én úgyse tudom, hogy ez mit akar, az mit akar, én most konkrétan nem tudom, hogy mit akarnak egyáltalán.

– Van-e olyan párt, akire semmiképp nem szavaznál?

– Nem tudom.

(gépszerelő tanuló, fiú)

- *Mennyire ismered a politikusokat?*
- Nagyjából ismerem őket.
- *Ki szimpatikus közülük?*
- Nekem politikusként a Kuncze Gábor a legszimpatikusabb, ő tulajdonképpen sportminiszter, meg kosárlabdázik is, ráadásul jól. Meg látszik rajta, hogy egy olyan ember, aki nem csak benn ül a Parlamentben, és nyomkodja a gombokat, hanem tisztán, egyenesen előreáll. Kimegy a nyilvánosság elé, sportol. Múltkor volt ez a streetball is Pesten, ott is fönn volt, volt a Harlem, akkor is ott játszott ő is.
- *Másvalaki?*
- Hát, igaz, hogy a Parlamentben olyan emberek kéne hogy üljenek, akik tudnak is valamit, de hát van néhány olyan, aki ilyen jó komédiás, mint például a Torgyán. Azt azért szeretem, mert ha fél füllel odafigyelek a Parlamentre, hallom, hogy sok hülyeséget mond, és jól el lehet rajta röhögni. Elvileg az kéne, hogy olyan emberek üljenek ott, akik javítani próbálják az ország sorsát, de hogy ilyenek ülnek bent, arról én nem tehetek, még nem szavaztam.
- *És milyen pártra szavaznál?*
- Talán az SZDSZ-re, vagy a FIDESZ-re. A kettő közül valamelyikre.
- *Van akit még jobban ismersz a politikusok közül?*
- Még Göncz Árpádot nagyon szeretem. Az egy aranyos ember. De a többi az nem. Nem is ismerem annyira a többieket. Még nem is nagyon érdekel.
- *Hogy látod, a rendszerváltozás óta jobb lett a helyzet?*
- Jobb nem lett, inkább rosszabb. Sőt, nagyon is. A kommunista rendszerben legalább megbecsülték az embert. De itt most már semmi. Sokkal jobb volt az a rendszer, mint ez.
- *Visszakivárod azt?*
- Persze. Azért lett ennek a második választásnak is ez az eredménye, mert mindenki úgy volt vele, hogy a kommunistáknál jobb volt. És ez tény és való.
- *Mit lehetne szerinted másképp csinálni? Ugyanúgy vissza kéne állítani azt a rendszert?*
- Nem, mert azért fejlődni csak kell, nem maradhat évmilliókig a feudalizmus. Csak nem ilyen nagy léptékekkel. Négy év alatt olyanokat csináltak, hogy azelőtt azt se tudtuk, mi az.
- *Szüleiddel szoktatok otthon politikáról beszélgetni?*
- Nem igazán.
- *Ismered az ő nézetüket, megegyezik-e a véleményetek?*
- Nagyjából ismerem, nem igazán egyezik meg. A testvérem a FIDESZ-re szavazott, anyu és apu meg az SZDSZ-re.
- *Mi a véleményed a szélsőségesekről?*
- Ellenzéknek is kell lenni valakinek. Nem úgy van, mint régen, amikor lehetett választani, de csak az egy közül. Annyival jobb most, hogy most tényleg lehet választani 6–7–8 közül. Kell hogy legyen ilyen is.
- *Kiket kellene ma, Magyarországon támogatni?*
- A sokgyerekeseket, azokat támogatnám. Mert az tény és való, hogy nem lehet egy fizetésből két-három gyereket felnevelni, még lehet, hogy kettőből se. A fiatalokat, meg a diákokat is támogatnám, nem olyan gazdagok azok azért. Mi is kapunk ösztöndíjat, és jól esik, hogy havonta kapunk egy kis zsebpénzt. A nyugdíjasokkal úgy vagyok, hogy állandóan emelik a nyugdíjukat, azt én úgy hagynám, ahogy van.
- *Kiket kellene szigorúan büntetni?*
- A manipulálókat. Mint volt az a nagy paprikabotrány, azokat, ha elkapnám, akkor nem az volna, hogy két év börtönbüntetés, jóval szigorúbban büntetném. Fél Magyarországot eszik

a paprikából, és akkor beteg lesz az egész ország. Szóval ez nem olyan dolog, mint a betörés, hogy eltűnik egy 70.000 Ft.-os tévé, vagy egy video, ez jóval veszélyesebb.

(műszerész tanuló, fiú)

- *Mi a véleményed a mai magyar társadalomról?*
- Én nagyon rossznak tartom a munkanélküliséget, és a szegénységet, és sajnálom is ezeket az embereket. Jónak nem sok mindent tudok tartani, szinte semmit. Annyit, hogy a fiatalok próbálnak összetartani, ebben megértem őket, mert tényleg szükség van erre. De én ezt a gazdasági-anyagi helyzetet nagyon rossznak tartom Magyarországon, hogy minden drágul, romlik az életszínvonal. Ezen kellene változtatni, habár nem tudom, hogyan.
- *Érzékelsz-e társadalmi igazságtalanságokat?*
- Igazságtalanságok szerintem a fizetéseknel vannak. És az egészségügyben vannak olyanok, akik hátrányosabb helyzetben vannak, mert szegények.
- *Mi a véleményed a politikáról?*
- Nem érdekel. Végül is, néha nézek híradót, ha leülök, vagy most a választások alatt is, de én nem foglalkozom vele.
- *Honnan szoktál általában tájékozódni?*
- Újságot olvasok, meg a szüleim szoktak beszélgetni.
- *Kiket ismersz név szerint a politikusok közül?*
- A képviselők közül Torgyánt, a FIDESZ-eseket, Göncz Árpádot, ezeket megismerem.
- *Ki a legrokonszenvesebb közülük?*
- Torgyán, mert ő mindig megmondja a véleményét. És Göncz Árpád is rokonszenves nekem.
- *Melyik pártra szavaznál?*
- A FIDESZ-re biztos nem szavaznék.
- *Miért?*
- Szerintem nem képesek arra, hogy összetartsanak, mert most is széthúzások vannak köztük, és szerintem nem egy biztos pont. Talán az SZDSZ-re vagy függetlenre szavaznék.
- *Biztos találkozottál már bőrféjűekkel, mi a véleményed róluk?*
- Nem tudom őket elítélni. Nekik van egy életfelfogásuk, és attól, hogy bőrféjűeknek néznek ki, és egy elvet vallanak, lehetnek még normálisak is, tehát nem kell nekik agresszívnek lenniük. Attól függetlenül jól el lehet velük beszélgetni. Van egy pár olyan, akitől megijednék, de ha közelebről megismernénk őket, akkor szerintem kiderülne, hogy mindegyikben van jó emberi tulajdonság.
- *És a nézeteik?*
- Például a cigányellenesség? Hát, meg tudom őket érteni.
- *Igen?*
- Igen. Bár vannak olyan családok, akik próbálnak beilleszkedni a magyarok társadalmába, tehát például van a környékünkön egy család, akiket el is fogadott már a lakóközösség. Nem azt mondom, hogy szeretik őket, de megvannak velük. Tehát már beilleszkedtek. De vannak azok a putrisok, meg akik kiabálva mennek a városban. Ők is rászolgálnak, hogy ne szeressék őket. Szerintem ebben nekik is szerepük van.
- *De azért te nem nagyon találkozol velük, ugye?*
- Két házzal arrébb laknak, végül is a papám ismeri inkább őket, egymás mellett van a garázsunk. Szerintem ezt a családot szeretik a környéken.
- *Nem tudom, mennyire érződik itt, de sok menekült van az országban.*
- Igen, itt is vannak, a Szovjetunióból, meg románok, jugoszlávok.

– *Erről mi a véleményed?*

– Hát, sajnálom őket, de egyszer eljutunk majd oda, hogy Magyarország mindenkit befogad, és nem tudom, hogy hasonló esetben minket hogyan fogadnának. A magyarok rengeteget költenek a menekültek segítésére, és én is megértem és sajnálom őket, de nem tudom, hogy ha Magyarországnak lenne segítségre szüksége – ne legyen –, de ilyen helyzetben nem tudom, minket hogyan fogadnának! Talán túl lelkesek a magyarok ilyen téren, tehát túl segítőkészek. Jó, kell ez, de néha már túlzásba viszik. Nagyon megragadtak itt az idegenek, és a magyaroktól sokat elvesznek, tehát a magyarokkal nem tudnak olyan mértékben foglalkozni, mint kellene. A magyarok is rászorulnának a segítségre, de ezt a segítséget a menekülteknek adják.

– *Vallásosnak tartod-e magad?*

– A nagyszüleim mindenképpen vallásosak, tehát ők vasárnap mennek templomba. Katolikusok. Meg vagyok én is keresztelve, de azt hiszem, nem nagyon vagyok vallásos.

– *Mit gondolsz, a mai magyar politikai helyzetben mit lehetne tenni, hogy az emberek jobban érezzék magukat?*

– A politikában? Szerintem sokakat fellendítene az, vagy jobb lenne a közérzetük, ha lenne munkájuk. Tehát ez mindenképpen sokakon segítene. A munkahelyek, a szociális problémák és a közbiztonság megoldásra várnak.

– *Szerinted kiket kellene támogatni?*

– Például vannak itt is hajléktalanok, akik azért kényszerülnek az állomásokra vagy netán az utcára, mert nincsen hely arra, hogy őket már befogadják valahol. Tehát ha több segítőtűz lenne, akkor azt hiszem, hogy nekik is talán másabb lenne az életük.

– *Kik lennének azok, akiket te szigorúan büntetnél?*

– Hát, azt hiszem, hogy az erőszakos bűncselekmények, az ember elleni bűncselekmények elkövetőit szigorúan büntetném.

– *Végül is hogyan értékeled a rendszerváltást?*

– Én végül is javulást nem érzek. Nem veszem észre azt, hogy jobbak lennének az életkörülmények, hogy az emberek boldogabbak lennének. Akik szegényebbek voltak, szerintem azok ezután szegényebbek lettek, és akik gazdagabbak voltak, azoknak jobb lett. Tehát jobban széthúzódott, nagyobb a társadalmi különbség.

– *És a gazdagokkal mi a helyzet?*

– Talán őket kellene jobban megfogni, szigorúbb intézkedésekkel, hogy törvényes úton jussanak hozzá a pénzhez, és ne törvénytelenül. Én nem sajnálom tőlük, de ha törvénytelenül, más emberek ellen gazdagodnak meg, akkor ez már hiba, ha így jutnak a pénzükhöz, és azt emberek ellen használják fel.

(*cukrász tanuló, lány*)

(*Az interjú-részleteket válogatta: Liskó Ilona*)